

О‘ТИШ DAVRIDA BUXORO ADABIY MUHITI

Ramazon Xurramov,

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada mustaqillikning dastlabki yillarida Buxoro viloyati adabiy muhitida yuz bergan institutsional, tashkiliy va mazmuniy o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Xususan, Yozuvchilar uyushmasi viloyat bo‘limining sovet davridan meros bo‘lib qolgan boshqaruv tizimidan mustaqil ijodiy-jamoat tashkiloti sifatida shakllanish jarayoni yoritiladi. Maqolada 1991–1990-yillar o‘rtalarida Buxoro adabiy muhitining rivojlanish xususiyatlari, tashkiliy tuzilma va kadrlar masalasi, ijodiy muhitning barqarorligini ta‘minlash yo‘lidagi muammolar ilmiy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqot hududiy adabiy muhitni o‘tish davri modeli sifatida baholashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Buxoro adabiy muhiti, mustaqillik, Yozuvchilar uyushmasi, o‘tish davri, adabiy institut.

Аннотация. В статье анализируются институциональные, организационные и содержательные изменения, произошедшие в литературной среде Бухарской области в первые годы независимости Узбекистана. Особое внимание уделяется процессу трансформации областного отделения Союза писателей от советской модели управления к форме независимой творческой общественной организации. Рассматриваются особенности развития литературной среды Бухары в 1991–середине 1990-х годов, проблемы организационной структуры, кадровой политики и сохранения творческой преемственности. Исследование интерпретирует региональную литературную среду как модель переходного периода.

Ключевые слова: литературная среда Бухары, независимость, Союз писателей, переходный период, литературный институт.

Abstract. This article examines the institutional, organizational, and conceptual transformations that occurred in the literary environment of the Bukhara region during the early years of Uzbekistan's independence. Particular attention is paid to the transformation of the regional branch of the Writers' Union from a Soviet-era administrative structure into an independent creative public organization. The study analyzes the development of Bukhara's literary environment between 1991 and the mid-1990s, focusing on organizational structure, personnel issues, and the challenges of maintaining literary continuity. The article interprets the regional literary environment as a model of a transitional period.

Keywords: Bukhara literary environment, independence, Writers' Union, transitional period, literary institution.

1991-yilda O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e'lon qilinishi mamlakat hayotining barcha sohalari qatori adabiy-madaniy institutlar faoliyatida ham tub burilish yasadi. Avval sovet mafkuraviy tizimi doirasida shakllangan va faoliyat yuritgan ijodiy uyushmalar yangi siyosiy, huquqiy va ijtimoiy sharoitda o'z o'rnini qayta belgilash zarurati bilan yuzma-yuz keldi. Bu jarayonda adabiy hayotni muvofiqlashtirib kelgan asosiy institutlardan biri — O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi va uning viloyat bo'limlari faoliyati alohida e'tibor markazida bo'ldi.

Sovet davrida Yozuvchilar uyushmasi davlat mafkuraviy apparatining tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritgan bo'lib, adabiy jarayonni bevosita nazorat qilish, ijodkorlarning ijtimoiy mavqeini belgilash, ularni moddiy va ma'naviy jihatdan rag'batlantirish mexanizmlari markazlashgan holda boshqarilgan. Ijodiy erkinlik qat'iy ideologik chegaralar bilan cheklangan, asarlarning g'oyaviy yo'nalishi partiya siyosatiga mos kelishi shart bo'lgan. Mustaqillik sharoitida esa mazkur tizim o'z-o'zidan inqirozga uchradi va yangi davr talablariga javob bera olmay qoldi.

Shu bois 1990-yillarning boshlarida Yozuvchilar uyushmasining huquqiy maqomini qayta ko'rib chiqish, uni davlat idorasidan nisbatan mustaqil bo'lgan ijodiy-jamoat tashkilotiga aylantirish masalasi kun tartibiga chiqdi. Bu jarayon markazda ham, hududiy bo'limlar darajasida ham bir maromda va tez amalga oshmadi. Ayniqsa, viloyat bo'limlari, jumladan, Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi faoliyatida o'tish davriga xos murakkabliklar, eski va yangi tizim unsurlarining bir muddat yonma-yon mavjud bo'lishi kuzatildi.

1991–1993-yillarda Buxoro bo'limi faoliyati ko'p jihatdan sovet davrida shakllangan tashkiliy tajriba va an'analarga tayangan holda olib borildi. Bu holatni faqat sustkashlik yoki yangilanishga qarshilik sifatida baholash biryoqlama bo'lar edi. Chunki mustaqillikning dastlabki yillarida mamlakat miqyosida huquqiy baza yetarli darajada shakllanmagan, ijodiy uyushmalarning yangi maqomini belgilovchi aniq me'yoriy hujjatlar hali ishlab chiqilmagan edi. Natijada, viloyat bo'limlari amalda mavjud tajribaga tayangan holda faoliyatni davom ettirishga majbur bo'ldilar.

Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limining o'sha davrdagi faoliyatini tahlil qilar ekanmiz, uning asosiy vazifasi adabiy muhitda keskin uzilishlarga yo'l qo'ymaslik, ijodkorlarni bir markaz atrofida saqlab qolish va adabiy jarayonning izchilligini ta'minlashdan iborat bo'lganini ko'ramiz. Bu jihatdan bo'lim sovet davrida shakllangan tashkiliy mexanizmlarni vaqtincha saqlab qolish orqali ma'lum barqarorlikka erishdi. Shu bilan birga, bu davrda yangi mustaqil davlat sharoitida adabiyotning vazifalari, yozuvchining jamiyatdagi o'rni va mas'uliyati masalalari tobora ko'proq muhokama etila boshladi.

Yangi sharoitda Buxoro bo'limining huquqiy maqomi masalasi alohida ahamiyat kasb etdi. Avval davlat idorasi sifatida faoliyat yuritgan bo'lim endilikda jamoat tashkiloti maqomiga ega bo'lishi lozim edi. Bu esa, birinchi navbatda, moliyalashtirish tizimining o'zgarishini taqozo qildi. Sovet davrida to'liq davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilgan bo'lim mustaqillikning dastlabki yillarida

moddiy ta'minot masalasida jiddiy qiyinchiliklarga duch keldi. Bu holat xodimlar shtati, adabiy maslahatchilar instituti va ijodiy tadbirlarning ko'lamiga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Shu bilan birga, mazkur davrda bo'lim faoliyatida mafkuraviy nazoratning susayishi, ijodiy erkinlikning kengayishi kabi ijobiy jarayonlar ham yuzaga keldi. Endilikda adabiy asarlarni baholashda g'oyaviy-siyosiy mezonlardan ko'ra badiiylik, tarixiy haqiqat va milliy ruhga e'tibor kuchaya boshladi. Bu holat Buxoro adabiy muhitida yangi mavzu va obrazlarning paydo bo'lishiga, ijodkorlarning ichki dunyosi, shaxsiy kechinmalari, milliy o'zlik masalalarining faol yoritilishiga zamin yaratdi.

1991–1993-yillarni Buxoro Yozuvchilar uyushmasi bo'limi faoliyatida o'tish davri sifatida baholash mumkin. Chunki bu yillarda bo'lim bir tomondan sovet davridan meros bo'lib qolgan tashkiliy tuzilma va ish uslublariga tayanib faoliyat yuritgan bo'lsa, ikkinchi tomondan mustaqil davrning yangi g'oyaviy-ma'naviy tamoyillarini asta-sekin o'zlashtira boshladi. Mazkur holat adabiy muhitda muayyan ziddiyatlarni keltirib chiqargan bo'lsa-da, ayni paytda ijodiy izlanishlar uchun yangi imkoniyatlar ham yaratdi.

Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limining ushbu davrdagi faoliyati nafaqat hududiy adabiy hayot uchun, balki respublika miqyosidagi adabiy jarayonning ajralmas qismi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki viloyat bo'limlari orqali mustaqillik g'oyalari adabiy muhitga singdirildi, milliy adabiyotning yangi yo'nalishlari shakllandi va ijodkorlarning jamiyatdagi mavqeini qayta anglash jarayoni boshlandi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi murakkab huquqiy va tashkiliy sharoitda faoliyat yuritgan bo'lsa-da, adabiy muhitni saqlab qolish, uni yangi davr talablari asosida rivojlantirish yo'lida muhim tarixiy vazifani bajardi. Mazkur bosqich keyingi yillarda bo'lim faoliyatining

yanada aniq huquqiy asosda shakllanishi va adabiy jarayonning sifat jihatidan yangilanishi uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qildi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi faoliyatida eng dolzarb va murakkab masalalardan biri uning tashkiliy tuzilmasi hamda kadrlar siyosati bilan bog'liq bo'ldi. Chunki sovet davrida markazlashgan boshqaruv tizimi asosida faoliyat yuritgan bo'lim yangi sharoitda na huquqiy, na moddiy, na tashkiliy jihatdan aniq belgilangan mexanizmlarga ega edi. Bu holat viloyat adabiy muhitining ichki hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Sovet davrida Buxoro bo'limining tashkiliy tuzilmasi qat'iy reglamentlangan bo'lib, bo'lim rahbari, mas'ul kotib, adabiy maslahatchilar va texnik xodimlardan iborat shtat mavjud edi. Ushbu tizim ijodkorlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, yosh qalamkashlar bilan ishlash, adabiy tadbirlarni tashkil etish va markazga hisobot berish kabi vazifalarni bajarishga yo'naltirilgan edi. Mustaqillik e'lon qilingach, mazkur tizim huquqiy asosdan mahrum bo'ldi, biroq amalda bir muddat saqlanib qoldi.

1991–1993-yillarda Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi kadrlar masalasida asosan sovet davrida shakllangan ijodkorlar va tajribali tashkilotchilarga tayandi. Bu holat bir tomondan, adabiy jarayonning uzluksizligini ta'minladi, ikkinchi tomondan esa yangi avlod ijodkorlarining bo'lim faoliyatiga faol jalb etilishida ma'lum darajada sustkashlikni keltirib chiqardi. Shu bois bu davr adabiy muhitida avlodlararo tafovut, dunyoqarash va estetik qarashlar xilma-xilligi yaqqol sezila boshladi.

Buxoro bo'limining tashkiliy faoliyatida adabiy maslahatchilar instituti alohida o'rin tutgan. Sovet davrida ushbu institut adabiy jarayonni nazorat qilish va yo'naltirish vazifasini bajargan bo'lsa, mustaqillik sharoitida uning funksional ahamiyati tubdan o'zgardi. Endilikda adabiy maslahatchilar mafkuraviy nazoratchi emas, balki ijodkorlar bilan ishlovchi, ularni qo'llab-quvvatlovchi mutaxassis

sifatida faoliyat yuritishi lozim edi. Biroq huquqiy noaniqlik va moliyaviy cheklovlar bu institutning to‘laonli ishlashiga to‘sqinlik qildi.

1990-yillar boshida yuzaga kelgan iqtisodiy inqiroz Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo‘limi faoliyatida ham o‘z aksini topdi. Davlat tomonidan ajratiladigan mablag‘larning keskin qisqarishi natijasida bo‘lim xodimlari shtati optimallashtirildi, adabiy tadbirlar ko‘lami kamaydi, ko‘plab tashabbuslar faqat ijodkorlarning shaxsiy fidoyiligi hisobiga amalga oshirildi. Bu holat hududiy adabiy institutlarning real imkoniyatlari va mustaqillik darajasini yaqqol namoyon etdi.

Shu bilan birga, mazkur davrda Buxoro bo‘limi faoliyatida norasmiy tashkiliy shakllar ham vujudga keldi. Rasmiy yig‘ilishlar bilan bir qatorda ijodiy uchrashuvlar, adabiy suhbatlar, ustoz-shogird an‘anasi asosidagi muloqotlar adabiy muhitning asosiy tayanchiga aylandi. Ayniqsa, Buxoro shahrining tarixiy-madaniy muhiti bunday norasmiy adabiy muloqotlar uchun qulay makon vazifasini bajardi.

Kadrlar masalasida yana bir muhim jihat — yosh ijodkorlarning bo‘lim atrofida jamlanishi bilan bog‘liqdir. Mustaqillik yillarida adabiyotga kirib kelgan yosh qalamkashlar sovet davriga xos ijodiy me‘yorlardan voz kechib, yangi mavzu va ifoda shakllarini izlay boshladilar. Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo‘limi bu jarayonda muayyan darajada vositachilik rolini bajargan bo‘lsa-da, tashkiliy va moddiy imkoniyatlarning cheklanganligi sababli yoshlar bilan tizimli ishlash imkoniyati yetarli darajada bo‘lmadi.

Mazkur davrda bo‘lim faoliyatida rahbar shaxsining o‘rni alohida ahamiyat kasb etdi. Aniq huquqiy mexanizmlar mavjud bo‘lmagan sharoitda bo‘lim rahbariyati ko‘p hollarda tashabbuskorlik, shaxsiy nufuz va ijodiy obro‘ asosida ish olib bordi. Bu holat Buxoro adabiy muhitida muayyan barqarorlikni saqlashga xizmat qilgan bo‘lsa-da, institutsional rivojlanishning sekinlashuviga ham sabab bo‘ldi.

Umuman olganda, 1990-yillarning birinchi yarmida Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo‘limining tashkiliy tuzilmasi va kadrlar siyosati o‘tish

davriga xos xususiyatlarga ega bo'lib, unda sovet davridan meros bo'lib qolgan boshqaruv uslublari bilan mustaqillik davrining yangi ehtiyojlari o'rtasida muvozanat izlandi. Mazkur holat adabiy muhitning ichki dinamikasini belgilab berdi va keyingi yillardagi institutsional islohotlar uchun muhim tajriba vazifasini bajardi.

Xulosa qilib aytganda, Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limining mustaqillikning dastlabki yillaridagi tashkiliy va kadrlar bilan bog'liq faoliyati hududiy adabiy muhitning real imkoniyatlari, muammolari va istiqbollarini ochib beruvchi muhim ilmiy material hisoblanadi. Bu tajriba nafaqat Buxoro adabiy muhitini, balki umuman mustaqil O'zbekiston sharoitida adabiy institutlarning shakllanish jarayonini o'rganishda muhim metodologik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmatov A. Buxoro adabiy muhiti tarixi (XX asr). Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss.. avtoref.... - Buxoro, 2022.
2. O'zbekiston milliy arxivi, M-123 fond, 1-ro'yxat, 11b-yig'ma jild.
3. O'zbekiston milliy arxivi, M-123fond, 1-ro'yxat, 5a-yig'ma jild.